

УДК 821.161.2-Франко+378.091.212

ББК 83.3(4 УКР.) 5+74.480.43

**ВОЛОДАР ДУМ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ: ДО ПРОБЛЕМИ
«ІВАН ФРАНКО І НАЦІОНАЛЬНО-ДУХОВНА ОРІЄНТАЦІЯ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ БУКОВИНИ (1880-1916 рр.)»**

І. П. Макаровський

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
кафедра історії і політології; 76019, м. Івано-Франківськ,
вул. Карпатська, 15; тел. +380(342)72-70-40; e-mail: igr@nung.edu.ua*

Статтю присвячено дослідженню ролі Івана Франка як письменника і мислителя у формуванні національно-духовної орієнтації сучасної йому студентської молоді.

Ключові слова: естетична свідомість, національна самосвідомість, патріотизм, національно-духовна орієнтація.

З'ясування проблеми Франкового ставлення до студентської молоді Буковини, зокрема Чернівецького університету, нерозривно пов'язана із висвітленням ширшої проблеми опосередкованого і безпосередньо-особистісного впливу письменника на формування світоглядних орієнтирів студентів, їх художньо-естетичної та національно-патріотичної самосвідомості.

В даній статті* автор на основі аналізу художніх творів І. Франка, спогадів про нього його сучасників та архівних матеріалів намагається висвітлити роль Каменяра в духовному житті буковинської молоді, зокрема студентів Чернівецького університету, в якому письменник в 1890-1891 навчальному році завершив свою університетську освіту. Дана проблема розглядається на тлі соціально-політичного становища буковинського краю та в контексті духовного життя галицької, а також наддніпрянської студентської молоді, котра підтримувала тісні зв'язки з Буковиною. Рамки даної статті спонукали дослідника зменшити кількість авторів спогадів про Франка, надавши найбільше місця тим із них, які містять інформацію, що безпосередньо стосується нашої теми.

---

* На думку написати цю статтю наитовхнув мене в далекому 1960 році тоді, студентка 4-го курсу історичного факультету Чернівецького університету, один з лідерів студентського руху на Буковині початку ХХ століття, улюблений викладач латинської мови Іван Дмитрович Василяшко, який особисто спілкувався з І. Франком під час його приїздів на Буковину. Але в період свого університетського навчання я не зміг достеменно опрацювати даний матеріал і обмежився своєю першою науковою (студентською) публікацією «Із історії Чернівецького університету (1875-1955 рр.)», а запропоновану мені тему у силу певних обставин відклав «на потім», яке продовжилося аж до сьогодні. Дивно, але таке життя.

Питання світоглядних позицій молоді пов'язане також з проблемою становлення українського національного проводу. Таким питанням Франко приділяв значну увагу не лише в суспільно-політичному, але і в художньо-естетичному ракурсі. Ще з юності вони стали для нього одними з першорядних. У листі до М. Павлика (30 липня 1879 р.) він писав: «...натепер головне діло в нас сама думка, головне завдання писателя – порушити, зацікавити, вткнути в руку книжку, збудити в голові думку» [24, т. 48, с. 199]..

Тут помітне глибоке розуміння Франком сили розуму, а заодно пізнавальної функції літератури. Одне з найблагородніших її завдань письменник вбачав у збагаченні розуму і серця людини, націєтворенні та моделюванні для нації ідеалу (позитивного образу, героя тощо). Те, що Франко не завжди оперував науковими дефініціями не може бути підставою для заперечення його інтелектуальної величі. Аналіз художніх творів, наукових праць та епістолярної спадщини поета засвідчує, що впродовж усього свого життя він боровся з інтелектуальною неволею як найзапеклішим ворогом спрагло до свободи народу: «*Ти, розуме-бистроуме, /Порви пута віковії, /Що скували думку людську!*». Перед розумом Франко ставить завдання працювати на користь трудового народу: «*Розхитай в нім ясні думи, /Розрости бажання волі, /Виплекай братерську згоду, /Поєднай велику силу, /Щоби разом, дружно стала, /Щастя, волі добувала!*» [24, т. 1; с. 33] Одначе розум, згідно з Франком, плідний тоді, коли перебуває в гармонії з серцем, душею: “Що темне для ума, для серця ясне і явне...” [24, т. 3; с. 173].

Звідси неослабна увага письменника до художньо-естетичної свідомості. Це ж по суті можна вважати відправними методологічними позиціями для осмислення впливу Каменяра на формування національно-духовної орієнтації молоді. Ці позиції апробовані практичним досвідом політичного життя України, який сигналізує нам про певні негаразди з інтелектом нашої нації, її національною свідомістю в цілому і політичним сегментом зокрема.

За останню чверть століття ми не спромоглися розв'язати протиріччя між об'єктивним і суб'єктивним чинниками життєдіяльності українського народу. Маючи всі необхідні об'єктивні передумови для прориву на передові рубежі світової цивілізації, ми його не здійснили і дожились до того, що без донорства Міжнародного валютного фонду не можемо розвиватись. Це наслідок того, що в масі своїй ми нерідко забуваємо заповіді Шевченка і Франка про необхідність розвивати свою самостійну думку, самостійне мислення, бо без цього не може бути самодостатньої, самостійної України.

У цьому зв'язку Франко відводив художній літературі значне місце в розвитку української суспільно-політичної думки, коли хочете, визвольної ідеології. Засобом художнього слова він збагачував літературу новітніми досягненнями природничих та суспільних наук, що спровокува-

ло деяких літературознавців назвати його творчий метод “науковим реалізмом” хоча Франко занадто великий і не вміщається в жодну – чи то в літературознавчу, чи то в партійну шухлядку. Свої творчі позиції він укріплював з огляду на велике виховне значення літератури. Достатньо пригадати з його поеми “Панські жарти” образ священика, що, взявши на себе обов’язки вчителя, виявив **уміння** пробудити в дітей **інтерес** до навчання, викликати в них упевненість у собі та бажання висловлювати свої “власні думки”. Одним словом, священик у ролі вчителя успішно розвивав у дітей творче начало. Хіба це не актуально сьогодні? Основою його педагогічної діяльності є взаємна любов учнів до вчителя:

*Не знаю, бог дає, мабуть,
Усяким людям, всякі дари:
Одному ясний, сильний ум,
Що не знаходить в світі пари;
Другому рій крилатих дум,
Що, мов орли, летять за хмари,
Ще іншим руки золоті:
Що очі бачать, руки вдіють.
Який же дар дістали ті,
Що так дітей учити вміють?
Мені здається в скарбі тім
Любві найбільш дісталось їм [24, т. 2, с. 26].*

Усе гучніше звучать заповітні слова Франка про те, що розум є найсильнішою зброєю в боротьбі за визволення і вільний розвиток народу. А тому повсякчас творім себе сильними та вольовими особистостями: “Ум гостри, насталою волю... [23], пам’ятаймо заклик поета, будь мужнім, щоб не пропала праця і боротьба многих многих поколінь”:

*У таких думках держися
І дітей своїх ховай! (виховуй. – І.М) [25, с. 45].*

Напрочуд ясно з вірою у перемогу Каменяря заявив, що в основу національно-патріотичного виховання він кладе вікові традиції героїчної боротьби і праці народу за своє визволення, котрі потребують постійного свого розвитку:

*Нині вчися побіждати
Завтра певно побідши [25, с. 45].*

З нагоди сторіччя входження Буковини до складу Австрії у жовтні 1875 року в Чернівцях було відкрито німецький університет, мета якого полягала в тому, щоб протистояти зростанню національної свідомості і визвольного руху, а також впливу на Буковину слов’янської культури, служити засобом онімечення населення і виховання його в дусі покори австрійській короні, готувати чиновників вірних Австро-Угорській монархії.

Австрійський цісар Франц-Іосиф I в засновній грамоті так визначав завдання університету: Ми особливо сподіваємось, що університет

стане шляхетним посібником у вихованні богобоязливості [... ..], завдання нашого університету зберігати і плекати в цьому краю вірний австрійський дух і виховання відданості австрійським переконанням (курсив наш. – І.М.)» [16].

Цілком зрозуміло, що з таким своїм завданням університет не міг задовольняти наукові та національно-культурні потреби буковинських українців. Проте українська громадськість Галичини і Буковини відкриття його сприйняла в основному позитивно, бо розуміла, що об'єктивно він сприятиме піднесенню культури краю в цілому. Схвально висловився з приводу цієї події також гість з Галичини, відомий народо-вський діяч, директор української академічної гімназії у Львові (1867-1892), Василь Ільницький. Він у львівській газеті «Правда» писав: «Ми не заперечуємо однак, що в теперішніх обставинах не міг повстати інший університет, як німецький, ми не заперечуємо і того, що створення й німецького університету може принести користь для краю взагалі, а русинам Буковини особливо» [6, 816].

Представники української національно-свідомої інтелігенції недвозначно заявляли, що не погоджуються міняти український дух на австрійський. Так, Клим Ганкевич у своїй вступній лекції, прочитаній в Чернівецькому університеті 16(28) жовтня 1875 р., підкреслював: «Я не приходжу, щоб поширювати чужу культуру, але щоб нашу, рідну підкріпляти. Щоб дати свідчення старої, ясної, хоча для багатьох ще спірної істини, що русини живуть і жити будуть, що те, що вони ще багато століть робили, тепер роблять і робити будуть для розвитку освіти і підтримки народного життя (курсив наш. – І.М.)» [Слово. – 1875. – 16 грудня].

Ця заява мала альтернативний характер щодо засновної грамоти цісаря. Впевненість Ганкевича в історичній закономірності віковичної боротьби українців за збереження своєї національної ідентичності та вільний розвиток заслуговує на повагу. На умови та характер діяльності університету проливає світло також та обставина, що він знаходився під егідою буковинської митрополії, тож його ректорами часто були представники вищого духовенства. Так, з 1875 по 1885 рік змінилося десять ректорів, з них шість були представниками духовенства. Професори і викладачі університету були переважно німці, «віддані австрійським переконанням», які докладали найбільше зусиль до того, щоб виправдовувати колоніальну політику австрійських панівних верств, фальсифікувати історію Буковини, принижувати роль народу в ній. Скажімо, австрійський професор Кайндль, окрім своїх цікавих наукових розвідок, намагався довести у своїй «Історії Буковини», що «народ Буковини не міг би розвиватися, якби не німці» [11, с. 22]. За 43 роки австро-угорського панування в університеті було чотири професори українці (Клим Ганкевич, Омелян Калужняцький, Ігнатій Онишкевич та Стефан Смаль-Стоцький – всі четверо галичани), та і ті вимушені були часто пристосо-

уватися до урядових вимог. Попри все це вони культивували серед студентства український національно-патріотичний дух. Принагідно зазначимо, що не всім охочим пощастило стати студентами. Двері університету для дітей трудящих Буковини були зачинені. В університеті відсоток студентів українців не відповідав загальній кількості українського населення краю. За результатом перепису 1880 року було встановлено, що тут проживає 239 619 чол. (42,16% українці), 190 005 румуни (33,4%), решта люди інших національностей – євреї, німці, молдавани, поляки, угорці та вірмени [4, с. 67]. Українці в більшості своїй проживали по селах і хуторах. У Чернівцях з 45 600 чоловік усього населення у 1880 році українців було 8 232 (18,05%), євреїв 14 446 (30,96%), німців 8 271 (18,13%). Все українське міське населення Буковини нараховувало 22 438 чол. Це становило 9,36% української людності краю [3, 67; 69]. Подібна картина спостерігалась і щодо студентів університету. Це видно з такої таблиці [11, с. 22]:

Роки	1875 I сем	1880 II сем	1900 II сем	1905 II сем	1910 II сем	1911 II сем	1914 I сем
Всього студентів	191	243	392	634	1003	1232	1125
Із місцевого населення	40	44	35	67	135	87	303
У відсотках	26,17	18,43	8,92	10,53	13,45	15,17	26,84

Урядова освітня політика проводилась без врахування національних інтересів українців. Видатки на освіту однієї людини на Буковині були в чотири рази менші, ніж в корінних австрійських землях. Отже, на тлі невідрадного національно-політичного становища Буковини в складі Австро-Угорщини чіткіше простежується значущість ідейного впливу Франка на студентську молодь Буковини. Зрештою, в даному випадку він продовжував традиції Юрія Федьковича – свого буковинського попередника, творчість якого певною мірою причетна до формування його світу ідей. Франко високо поцінував національно-патріотичні та художньо-естетичні позиції Ю. Федьковича, який мав «справді першорядний ліричний таланти...» [24, т. 33, с. 122], а також був одним «із основателів великої будови відродження і подвигнення великого українсько-руського народу» [24, т. 33, с. 132].

Світ ідей Франка значною мірою формувався на основі творчої спадщини своїх попередників – Шевченка і Федьковича. Звичайно, їх ідеї були Каменярем переосмислені і розвинуті. Маємо на увазі насамперед ідеї боротьби за визволення, орієнтації в цій боротьбі на власний народ, ідеї його єдності, захисту і розвитку рідної мови і культури. Особливої актуальності набирають сьогодні споріднені думки Федьковича та Франка про роль науки і праці в долі народу:

*У науці, у розраді
України доля,
А в залізі да у крові
України воля;
А у пісні голоснії
України слава!
Благословіть Україну,
А я заспіваю [23, с. 18].*

Безперечно, ці поетичні рядки Юрія Федьковича підживлюють наше національно-політичне чуття. Саме так сприймав їх Іван Франко.

Вмонтовані в поетичну структуру цього вірша такі фундаментальні поняття, як наука, мудрість, промисловість, армія та культура закладені в основу не лише художнього, але і політичного мислення Федьковича. Вони стали своєрідними векторами подальшого розвитку української національно-демократичної думки, котра визначатиме долю та майбутнє України. Франко ці правікові поняття, освітлені генієм Шевченка, збагатив філософськими здобутками свого часу, вивів їх на світову арену, інтернаціоналізував та підніс у ранг непереможного «вічного революціонера», що постійно ламає перешкоди на шляху до кращої долі людей, їх щастя і волі:

*Вічний революціонер –
Дух, наука, думка, воля –
Не уступить пільмі поля,
Не дасть спутатись тепер [24, т. 1, с. 24].*

У знаменитому вірші Франка «Гімн. Замість пролога» (1880) відчутна ідейна співзвучність з поезією Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Юрія Федьковича та інших вітчизняних і світових поетів-мислителів.

Аналіз виступів у буковинській пресі культурно-освітнього та громадсько-політичного діяча Єротея Пігуляка, а також педагога, письменника, редактора газети «Буковина» Осипа Маковея засвідчує їх солідарність з Іваном Франком щодо його оцінки політичної демократії в Австро-Угорщині, котра була дана в статті «Австрійський кризис».

Іван Франко в цій праці критикував австрійські конституційні закони за їх декларативність, називав їх фіктивними, хоча не заперечував, що вони відкривали українцям певні можливості для ведення легальної боротьби за розширення своїх національних, політичних та громадянських прав, чого не було в Російській імперії. Він писав: «Створена була фікція рівноправності народної, не гарантована нічим, крім теоретичних рішень вищого трибуналу, які не мали ніякої санкції (... ..), створена була фікція парламентського представництва, ґрунтована на привілеях окремих класів (феодалного дворянства) на шкоду всім іншим класам населення і на привілеях однієї національності (німецької) на шкоду слов'янським... Створена була фікція «вільної преси», з податком на

кожен номер газети і на кожну книжку календаря з високим цензом для редакторів «з об'єктивним судочинством» яке, не займаючи автора, знищувало його твір, із забороною роздрібного продажу і пересилки книг і газет» [24, т. 47, с. 357].

В українській пресі Буковини теж появлялися критичні статті про декларативний характер австрійського законодавства та політику обмеження національно-культурних прав українців. Так, Осип Маковей – український письменник, педагог, громадсько-культурний діяч та редактор газети «Буковина» (1895-1897), котрого по праву можна назвати намісником Франка на Буковині, про несприятливі умови розвитку українського духовного життя в цьому краї писав: «Німецька культура, яка здавна панує на Буковині, і політичне верховодство волохів від кільканадцяти літ, надовго здержали розвій руської інтелігенції на Буковині. Руські родини інтелігентні понімечилися або зволохшилися, а через те і духовне питома руське життє не проявлялося довго таким рухом, якого треба би сподіватися по частині руського народу, чисельно найбільшого на Буковині» [13]. Водночас він прагне знайти причину такого становища. Одну із них вбачав у відсутності в краю української національної еліти, здатної очолити національно-визвольний рух.

У Франковій тональності про дану проблему Є. Пігуляк, згадуючи 60-70-ті роки XIX ст., в 1909 році писав: «... не було на Буковині української нації. То, що було, то були собі отакі люди, що уживали між собою української мови, більш нічого. Се були собі, так би сказати, овечки, котрих стригли німецькі управителі краю» [17]. Далі читаємо про освіту: «Руська народна школа існувала в краю лиш на папері, о висших школах з рідною українською мовою не було і бесіди, а о яких небудь політичних правах, або взагалі горожанських (громадянських. – І.М.) тих людей в краю, що говорили українською мовою, не смів ніхто говорити, не то їх домагатися. *Німецький дух здавив усяке народне життя* (курсив наш. – І.М)» [17].

Важко не погодитися з такими твердженнями О. Маковея та Є. Пігуляка. Адже по суті вони поставили наукову проблему ролі інтелігенції в розвитку національного духовного життя, насамперед національної самосвідомості. Вони добре розуміли, що українська держава виросте з українського розуму і серця, тому все своє життє зміцнювали їх. Їх зусилля, спрямоване на виконання Шевченкового заповідного «І свого навчайтесь, і чужого не цурайтесь», було історично виправданим.

Образно кажучи, згідно О. Маковеєм, сплав українського та німецького знання, одухотвореного українським духом плідно позначився на формуванні української національно-патріотичної інтелігенції, тих особистостей, що здобули освіту в Чернівецькому університеті і репрезентували національну еліту. Серед них, для прикладу назвемо Юліана Кобилянського (1859-1922), згаданого вже брата Ольги Кобилянської. Він – автор ґрунтового «Латинсько-українського словаря» та підруч-

ників з латинської мови; Сергія Шпайнаровського (1858-1909) – педагога, упорядника шкільних читанок, перекладача творів Шевченка на німецьку мову (2 видання: 1904 і 1910 рр. – з коментарями перекладача). Іван Франко позитивно оцінив зроблені ним переклади ліричних віршів; Олександра Колессу (1867-1945) – українського мовознавця і літературознавця, автора тексту широко відомої української пісні «Шалійте, шалійте, скажені кати...». Студентами Чернівецького університету в різний час були письменники Іван Франко, Лесь Мартович, Денис Лукіянович.

Певне світло на національно-патріотичні позиції буковинських українців проливає «Відозва до всіх українців на Буковині» Тимчасового крайового комітету про створення «Української поступової партії» на Буковині. В ній підкреслювалось: «...не будемо завертати до старих нездалих порядків, або до тих, які є добрі тепер тільки для великих панів; *будемо йти наперед з поступом часу* (курсив наш. – І.М.) [2].

За тимчасовий краєвий комітет відозву підписав Антін Квим (голова) та доктор Осип Маковей (заступник голови). Серед членів комітету були такі відомі прогресивні діячі краю, як Володимир і Юліан Кобилянський (брати Ольги Кобилянської), Николай Гарас, художник Микола Івасюк, Єротеї Пігуляк та інші буковинські діячі, котрі спілкувалися з Іваном Франком під час його приїздів на Буковину, а також зазнали впливу його національно-демократичних ідей на формування свого політичного світогляду. В своїх виступах і творах вони часто послуговувались стилем і висловами Франка, популяризували його ідеї. Звернім увагу на останні слова цитованого положення із «Відозви...». Замість звичного на той час словосполучення «йти врівень з часом» автори використовують вагомий вираз Каменяра – «йти наперед з поступом часу». Читаємо далі вже в «Начерку організації Української поступової партії» на Буковині таке: «...будемо скріпляти почуття національне у всіх верствах, аби тим чином з'єднати увесь народ під один національний прапор (курсив наш. – І. М.)». Тут знову таки маємо не просто співзвучність з Франковою ідеєю єдності народу (консолідації нації), а відчуємо Франковий стиль її вираження, незалежно від того чи це буде зроблено у формі науково-публіцистичної статті, чи поезії. В цьому зв'язку дозволимо собі процитувати фрагмент його вірша, який звучить як національний гімн «Не пора, не пора, не пора...» (1880р.):

Не пора, не пора, не пора

В рідну хату вносити роздор!

Хай пропаде незгоди проклята мара!

Під України єднаймося прапор! (курсив наш. – І. М.)

Бо пора це великая єсть:

У завзятій, важкій боротьбі

Ми поляжем, щоб волю, і щастя, і честь,

Рідний краю, здобути тобі! [24, с. 24]

Після тримісячного ув'язнення в коломийській тюрмі (1880 р.) І. Франко продовжував пропагувати національно-визвольні ідеї, спрямовані проти колоніальної політики як Австро-Угорської, так і Російської імперії. Вони склали основний зміст редактованих ним видань «Громадський Друг», «Дзвін», «Молот», «Дрібна бібліотека», а також його політичної творчості. Ідейно-політичний вектор своєї громадської діяльності та поетичної творчості Франко в той період визначив так:

*Сійте в головах думи вольнії,
В серцях жадабу братолюбія,
В грудях сміливість до великого
Бою за добро, щастя й волю всіх!
Сійте! На пухку, на живу ріллю
Впадуть сімена думки вашої!* [24, т. 1, с. 27]

Згадані видання та літературні твори Франка поширювались не лише в Галичині, але і на Буковині. В молодіжному середовищі вони знаходили для себе сприятливий ґрунт – «пухку живу ріллю». Звичайно, подібна діяльність письменника перебувала в полі зору поліції. Перед виборами до галицького сейму в 1889 р. Франко активізував свою діяльність. У своїх статтях він роз'яснював політичне значення виборів, їх характер, орієнтував виборців на свідомий, самостійний вибір. У такому ж дусі він виступав на зборах перед селянами і робітниками. Щоб ізольовати Франка від народу літом 1899 року на основі сфабрикованих поліцією і прокуратурою матеріалів його заарештували втретє: «Безпосередньою причиною третього арешту письменника послужив приїзд до Львова групи київських студентів для ознайомлення з політичними відносинами і налагодження пересилки нелегальної соціалістичної літератури з-за кордону через Галичину в Росію і Україну» [7, с. 125].

Спілкування Франка з цими студентами було плідним. Один з них Богдан Кістяківський у серпні 1889 р. поїхав на Буковину, щоб ознайомитись з діяльністю чернівецького студентського товариства «Союз» та налагодити зв'язок для пересилки революційної літератури через Румунію і Буковину в Росію і Україну. Інший студент Сергій Деген зупинився на квартирі І. Франка (оба 16 червня 1889 року були заарештовані). Львівська поліція повідомляла прокуратуру, що арешт Дегена, зміст знайдених у нього листів та його зізнання свідчать, що «Франко перебував у підозрілих зв'язках з сім'єю Дегенів, робив з ними підозрілі екскурсії по Галичині», також повідомлялось що студентська молодь «вивчає і засвоює соціалістичні ідеї, поширює їх серед народу» [7, с. 128, 132].

Молодь з вдячністю визнавала вплив на неї Франка. Цей вплив, як і сам Франко, дійсно були великими. Про це краще не скажеш як мовив наш крайнин, письменник Михайло Яцків, котрий перший раз бачив і чув Франка на святковому вечорі на честь Шевченка у тодішньому Станіславі 31 березня 1890 р., а згодом часто з ним зустрівся, залишаю-

чись вдячним йому за коректуру своїх творів. Тож він сказав: *«Іван Франко. Ці два слова, це ім'я і прізвище були гаслом прогресу минулих десятиліть, були тоді прапором молоді. Перша збірка поезій Франка «З вершин і низин» була, побіч «Кобзаря», нашим Євангелієм»* (курсив наш. – І.М.) [22, с. 294].

Про силу впливу Франка довідуємось із споминів тодішніх студентів, котрі не лише читали його твори, але і спілкувалися з ним. Так, колишній студент Чернівецького університету, голова студентського товариства «Союз», а згодом викладач цього університету Іван Дмитрович Василяшко згадує відзначення сорокаріччя літературної та громадської діяльності Франка у Галичині та Буковині. З цього приводу у Львові 24 грудня 1912 року була опублікована відозва до всього українського народу, в якій давалась висока оцінка діяльності Каменяря. У відозві читаємо: *«Почав він свою письменницьку службу народові в часах, коли українська національна думка у нас випускала лише перші неспілі паростки; тому його діяльність була бойова, революційна, а вслід за тим сполучена з самопожертвою і зреченням тих матеріальних користей, що їх мають письменники тої міри в розвинутих народів»* [22, с. 345]. Закінчувалась відозва зверненням до громадянства приготувати для І. Франка в 1913 році ювілейний грошовий дар як частинну плату за весь його сорокалітній труд, щоб у такий спосіб матеріально забезпечити письменника в днях старості. На цю відозву відгукнулось також студентство Буковини. Студенти створили ювілейний комітет для збору коштів на ювілейний дар Франкові та святкування на Буковині його сорокалітньої літературної діяльності. До цього комітету входив у ролі скарбника Іван Василяшко, тоді студент другого курсу філософського факультету Чернівецького університету. *«Прогресивне українське студентство Буковини, – продовжував згадувати Іван Дмитрович, – виховане на революційно-демократичних ідеях Івана Франка, поставило собі за мету в цьому ж ювілейному році побачити та послухати великого українського поета в своєму середовищі і запросило Франка до Чернівців. Поет радо прийняв це запрошення, хоча із-за дуже слабкого здоров'я це було йому досить важко»* [22, с. 346]. З ранку 6 травня 1913 року у вівторок І. Франко приїхав до Чернівців і о 17 годині у великому залі Народного дому (тепер будинок по вул. М. Ломоносова, 2) прочитав свою поему «Мойсей». Зібралась маса народу – великий зал, прилеглі кімнати та навіть коридори були заповнені людьми. *«Поета зустріли довготривалими оплесками та вигуками. «Слава великому Каменяреві!», «Слава українському Мойсеєві!»*. І знову майже без кінця повторялася ця небувала овація в честь дорогого гостя і великого поета» [22, с. 348].

Схвилюваний такими привітаннями, Франко сердечно подякувавши за гарячий прийом, почав читати «Мойсея». *«Читав поет, – пригадує Іван Дмитрович, – цей свій твір тихим повільним голосом, але з дуже чіткою дикцією та з великою мистецькою експресією, так що всіх*

нас він прямо зачарував і цілком полонив наші душі своїм читанням» (курсив наш. – І.М.) [22, с. 348]. Гадаємо, що виділені нами рядки, послужать читачам взірцем того, як говорити чітко і так, щоб зачаровувати душу слухача. І це стосується не лише поета, викладача і студента, вчителя й учня, але і кожного пересічного громадянина. Оволодіти мистецтвом мовлення – обов'язок кожної культурної людини.

Після слухання поеми «Мойсей» ювілейний комітет влаштував своєрідні вечорниці з спільною вечерею для учасників ювілею. Цікавим був також концерт, що складався з хорових пісень і сольних номерів – усі на слова Івана Франка. Таке дійство влаштувало музичне та співацьке товариство «Боян». Особливо хвилюючим був дует з музикою М. Лисенка на Франкові слова: «Не забудь, не забудь юних днів». Принагідно звернемо увагу на те, що в цій поезії 26-річний Франко окреслив контури своєї концепції «цілого чоловіка»:

*Лиш хто любить, терпить,
В кім кров живо кипить,
В кім надія ще лік,
Кого бій ще манить,
Людське горе смутить,
А добро веселить, –
Той цілий чоловік* [24, т. 1, с. 29].

Тут відчутне продовження думки Шевченка про суть людини, висловленої в поемі «Тризна». Своім перебуванням у Чернівцях, а також спілкуванням з чернівчанами, особливо зі студентами, Франко дав новий імпульс для розвитку духовного життя Буковини. Впродовж цілого літа в культурних та освітніх закладах Буковини читались наукові та науково-популярні доповіді про життя і діяльність І. Франка.

Буковинські студенти на своїх зборах в Чернівцях у жовтні 1913 року вирішили іменувати Франка почесним членом студентського товариства. Іван Василяшко в своєму спогаді про Каменяра опублікував копію з почесного диплома, врученого Іванові Франкові у Львові спеціальним делегатом товариства восени 1913 року: «Українське академічне товариство «Союз» у Чернівцях іменувало на звичайних загальних зборах дня 25 жовтня 1913 року *високоповажного пана д-ра Івана Франка великого поета і громадянина, незламного працівника на ниві української культури, непохитного борця за високі ідеали людськості, великого вчителя і найкращого сина свого народу, в доказ глибокої пошани одногласно своїм почесним членом* (курсив наш. – І.М).

Чернівці в жовтні 1913 року. Від імені укр. академ. товариства «Союз»: Іван Василяшко (голова) Соф. Дучак (секретар)» [22, с. 350-351].

Отже, Іван Франко постав перед буковинськими студентами як поет, громадянин, трудівник, борець, учитель, патріот. І в кожній із цих іпостасей – величний. А щодо його патріотизму, теж найвища оцінка – «найкращий син свого народу» (курсив наш. – І.М.). – Ось такою була

студентська відповідь тим галицьким сучасникам І. Франка, котрі відмовляли йому в патріотизмі. В цьому зв'язку процитуємо ще й такі промовисті рядки: «Це було виразом пошани та щиросердечної подяки великому та дорогому своєму вчителю за всю його дружню увагу та щирю любов до всіх українців Буковини, зокрема до буковинського студентства». Додамо, що студенти сприймали Івана Франка в ще одній іпостасі – іпостасі люблячого друга.

Делегація від чернівецького українського студентського товариства брала участь також у Всеукраїнському з'їзді студентства, котрий відбувся з нагоди сорокалітнього ювілею І. Франка 2-4 липня 1913 р. у м. Львові. З цим з'їздом пов'язана поява «Самостійної України» Миколи Міхновського.

Під час з'їзду відбулося урочисте святкування згаданого ювілею, де брали участь і делегати Буковини, серед них студент Іван Василяшко. Йому пощастило сидіти в президії поруч з Франком та обмінюватися з ним думками стосовно українського суспільно-політичного і культурного життя.

З огляду на представництво та важливість обговорюваних питань можна стверджувати, що приурочений славному ювілею Франка з'їзд був грандіозною величною маніфестацією всього українського народу, без огляду на існуючі тоді кордони. Це був триумф національно-демократичних ідей І. Франка. Ідея соборності українських земель переходила з теорії в практичну площину. Вплив Каменяра на формування національно-патріотичних переконань студентської та гімназійної молоді не обмежувався Галичиною і Буковиною, але охоплював всю Україну. «... На Галицькій Русі, – згадує відомий громадсько-політичний діяч і друг І. Франка Євген Олесницький (1860-1917), – не було чоловіка, що мав би такий вплив на сучасну молодь, який мав свого часу Іван Франко» [22, с. 75].

Він впливав на неї своїми обширними знаннями, даром політичного мислення, критичним поглядом на суспільні відносини, скромністю, товарищескістю та доброзичливістю, відкривав перед молоддю «світ нових принципів, нових поглядів». А ще Франко пригортав до себе студентську молодь своєю любов'ю та вмінням переконувати, але не нав'язувати їй своїх переконань. Двері його квартири і бібліотеки завжди були відкриті для учнів гімназії і студентів. Усе це дає підстави його сучасникам говорити про школу Франка, яка навчила молодь «інакше розуміти українофільство, показало справжній зміст його, а сильна безпощадна критика Драгоманова поглиблювала його ще більше і викликала його реакцію проти формального українофільства, яким проявлялось воно досі в Галичині» [22, с. 76]. Молодь була вдячна Франкові за те, що він свого часу сів серед неї «дорогоцінний посів мислі». Зрештою, всі прошарки українського народу: діти, молодь, люди поважного віку, селяни, робітники, службовці, культурно-громадські та політичні діячі, –

всі вони з невичерпної скарбниці Франка черпали і черпатимуть насагу для життя і праці заради процвітання України.

Франко цікавився також національно-визвольним рухом у зарубіжних країнах, зокрема в слов'янських. При нагоді особисто заохочував молодь до визвольної боротьби. Так, 1891 року, він виступав з промовою на студентському з'їзді у Празі, у якій наголосив на давній традиції українсько-чеського єднання, висловив сподівання Тараса Шевченка і своє, що всі слов'яни стануть «добрими братами і синами сонця правди». Іван Франко був солідарний з Рухом омолодіністів, який виник у Чехії в 90-х роках. На будинку, де виступав Іван Франко 1956 року, відкрито меморіальну дошку, яка увічнює його перебування у Празі як щирого друга «нового підростаючого політичного покоління в Чехії» [3, с. 102-104].

Франко був також солідарний з визвольними змаганнями болгарської молоді. Промовистий факт, коли болгарські офіційні власті позбавили роботи прогресивних учених в 1902 році і запропонували Франкові очолити одну із кафедр Софійського університету, він відмовився, заявивши, що не бажає «являтися в Софії як агент правительства». І це тоді, коли в Галичині владні кола не дали йому працювати в Львівському університеті, намагались ізолювати від студентської молоді. Після тюремного покарання за пропаганду соціалістичних ідей Франка виключили з університету і піддали остракізму. Йому довелося у 1890-1891 навчальному році завершувати навчання в Чернівецькому університеті. Невдовзі, у 1892-1893 навчальному році, Франко слухав лекції професора Ягіча у Віденському університеті і в липні захистив докторську дисертацію на тему про Варлаама і Йоасафа. А вже у березні 1895 році у Львівському університеті він склав іспит перед спеціальною комісією і провів «габілітаційний виклад», тобто пробну лекцію перед професорами університету. Отже, він успішно пройшов три стадії габілітаційного процесу і сенат Львівського університету одностайно ухвалив: просити міністерство освіти надати кандидату на посаду дозвіл читати лекції. Але радість студентів з цього приводу виявилась передчасною. В університет надійшла з Відня телеграма, в котрій зазначалося, що з уваги на політичне минуле І. Франка міністерство освіти, зважаючи на думку намісника цісаря в Галичині графа Казимира Бадені, відмовляє Франкові в посаді доцента Львівського університету [22, с. 186].

Отже, Іван Франко – творець новітньої української літератури не був допущений з політичних мотивів ні до захисту докторської дисертації у Львівському університеті, ні до викладацької роботи у ньому. Однак, незважаючи на перешкоди, він не переставав спілкуватися з студентською молоддю.

Жадоба спілкування з нею була у нього такою великою, що письменник, усупереч урядовій забороні йому працювати в університетах, шукав різні шляхи доступу до розуму і сердець гімназійної та студентської молоді.

нтської молоді. Одним із таких шляхів були організовані ним щорічні студентські краєзнавчо-просвітницькі мандрівки по Східній Галичині і Північній Буковині. Вони відбувались упродовж 1883-1889 років. Щоб надати їм організований, цілеспрямований характер, Франко в 1883 році створив етнографічно-статистичний гурток «для студіювання життя і світогляду народу» під назвою «Кружок для устроювання мандрівок по ріднім краю». На основі зібраних гуртівцями фольклорних та етнографічних матеріалів він опублікував низку наукових статей з етнології та етнографії [9, с. 3-4]. Мандрівнича діяльність письменника та його друзів-студентів з кожним роком розросталась вглиб і вище. На її базі у 1898 році з ініціативи І. Франка, В. Гнатюка та М. Павлика у Львові при Науковому товаристві ім. Т. Шевченка створено Етнографічну комісію. Зібрані нею матеріали опубліковані у 38-ми томах «Етнографічного збірника» і в 20-ти томах «Матеріалів до української етнології». Здобутки Франка на полі етнографії забезпечили йому членство в Австрійському етнографічному товаристві у Відні (1902 р.), а в 1907 році – місце радника музею цього товариства.

Та повернімося до його спілкування з студентами. Дотично нашої теми зазначимо, що в серпні 1885 р. розпочалася захоплююча подорож Поділлям і Покуттям за маршрутом Тернопіль-Теребовля-Гусятин-Чортків-Нижнів-Заліщики-Кицьмань-Чернівці, протяжність якої становила понад 250 км. У ній взяли участь І. Франко, О. Барвінський, Є. Гушалевиц, М. Івасюк (майбутній художник з Буковини), О. Нижанківський та інші українські патріоти, спілкування з якими сприяло розвитку національної самосвідомості студентської молоді, заохочувало її до просвітницької діяльності серед місцевого населення. В рамках попередньої мандрівки 1884 року Франко також побував на Буковині в Чернівцях і був учасником святкування 10-річчя заснування студентського товариства «Союз».

Навіть при одноразовій зустрічі Франко справляв на людей, зокрема студентів, позитивне враження своєю високодуховною особистістю. Не зовнішністю, а силою свого інтелекту і сердечністю приваблював він людей. Цілісний портрет фізичної і духовної особистості Франка залишив нам у словесній формі Михайло Коцюбинський: «...невеликий, хоч сильний мужчина. Високе чоло, сірі, трохи холодні очі, енергійно зачерчена борода. Рудувате волосся, непокірно пнеться, вуси стирчать. Скромно одягнений, тихий і непомітний, поки мовчить. А заговорить – і вас здивує, як ця невисока фігура росте й росте перед вами, мов у казці. Вам стане тепло й ясно од світла його очей, а його мова здається не словом, а сталлю, що б'є об креміль і сипле іскри.

Сильна, уперта натура, яка цілою вийшла з житейського бою!

Не можу забути одного образу, який врізався мені у пам'ять. Це було два роки назад, коли я востаннє бачився з ним. В своїй убогій хаті сидів він за столом босий і плів рибацькі сіті, як бідний апостол. Плів

сіті й писав поему «Мойсей». Не знаю, чи попадалася риба у його сіті, але душу мою він полонив своєю поемою...» [22, с. 300-301].

Не менш знаним у цьому зв'язку є також спогад студента Віденського університету Івана Семенюка (псевд. Марко Черемшина) про І. Франка. Ідеться про те, що в 1897 р. українські студенти Віденського університету організували у Відні мітинг на знак солідарності з прогресивною австрійською громадськістю, що вимагала відставки президента міністрів Казимира Бадені. На мітингу виступали австрійські соціалістичні діячі Пернерсдорфер і Шурмахер, а відтак Андроник Могильницький та Іван Франко. Про виступ Каменяра Марко Черемшина як один із організаторів цього мітингу згадує: «До того часу видавався мені наймуришим бесідником професор Чигляж, що викладав римське право, однак, коли я почув Франка, поставив я його далеко вище Чигляжа, і вище всіх бесідників із мітингу. Хотілося перед ним упасти і цілувати його руки і ноги. Хотілося його нести, щоб не запарошив своїх ніг порохом вулиці. Хотілося обсипати його цвітом, та через тисячну юрбу не удалося мені пробитися до нього, і я вийшов, мов оп'янілий маєстатом його величі» [22, с. 249].

На другий день М. Черемшина слухав Франка вже на зібранні австрійських фабіанців і отримав таке ж враження: «Тут аудиторія була з-посеред поступової інтелігенції, і Франко викладав науковим методом, а його виклад надзвичайно захоплював слухачів, серед них були і парламентські послы, і редактори поважних газет та журналів, і професори університету, і письменники, як Петер Альтенберг, Шніцлер тощо.

Після викладу посипались із аудиторії численні запити, а Франко на всі ті запити відповідав протягом двох годин, змальовуючи всесторонньо становище українського народу у Східній Галичині. Враження було велике» [22, с. 249-250].

Отже, М. Черемшину полонила ораторська та педагогічна майстерність Франка, його обізнаність із новітніми здобутками тогочасної педагогічної науки. Він був вражений енциклопедичними знаннями Каменяра, які відчув, коли в одному купе з ним повертався з Відня до Львова. І. Франко оповідав йому зі знанням справи і про періоди розвитку римського права, і про закони, постанови сенату, магістратські вироки, приписи закону Корнелія, і про творчість Байрона і Шекспіра, Гете і Міцкевича і все це мимохідь, не вимушено і цікаво. Підсумовуючи ці перші й останні три дні зустрічей і особистого спілкування з І. Франком як незабутні та повчальні, М. Черемшина писав: «*Спитаєте, може, яке враження зробив на мене Франко? Великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить далеко дальше*» (курсив наш. – І.М) [22, с. 252].

По тривалості спілкування та сердечних взаємин з І. Франком перше місце серед галицької гімназійної і студентської молоді належить Осипу Маковею. Їх взаємини проливають додаткове світло на український літературний та суспільно-політичний процеси кінця ХІХ – початку

XX ст. і залишаються поки що малодослідженими. В цьому зв'язку доцільно звернути більшу увагу на роль Франка в становленні світогляду Маковея, оскільки ця роль є типовою для формування національно-духовної орієнтації студентської молоді тогочасної України.

Про значну роль у формуванні світогляду Маковея свідчить зміст його щоденника, виявленого нами в 60-ті роки XX ст. серед архівних фондів рукописного відділу Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України. Дещо про зміст знайденого оригіналу щоденника під назвою «Пам'яник» я вперше зробив повідомлення в 1966 році («Радянська Буковина», 27.V.1996 р.). У щоденнику відображені події суспільного і особистого життя автора з 1885 по 1900 р. Ця знахідка заслуговує на пильну увагу дослідників.

Він особисто познайомився з Іваном Франком у 1885 році. В «Автобіографії і показчику творів Осипа Маковея» записано: «В грудні 1885 р. я познайомився з Іваном Франком і бував у него досить часто. Був дуже йому вдячний *за добру пораду і за людяне поведене зі мною*» (курсив наш. – І. М.) [14, №2726, с. 2]. Рівно через рік з приводу цього знайомства О. Маковей в щоденнику під датою 26 грудня 1886 р. записав таке: «Нині рік, як я пізнався з п. Франком... А здалось би піти до него; вже давно був, а він все Терлецького і других питаєся, що я роблю» [14, №2753, с. 286]. Таким чином, для нас стає відомою і дата знайомства – 26 грудня 1885 року. Загальновідомо, що І. Франко особливо дбав про духовний світ молодого покоління, згуртовував молодь і допомагав їй правильно розуміти навколишню дійсність. Письменник спостеріг у О. Маковея – учня академічної гімназії у Львові, – поетичний хист, чітко виражені патріотичні почуття та прагнення до громадської діяльності. А вже в 1884 р. О. Маковей був одним із організаторів і керівників таємного учнівського гуртка у Львівській гімназії, редагував його гектографну газету «Згода». Тут він умістив свій вірш «Поклик», що стверджує віру в молоде покоління, яке шляхом революційної боротьби принесе волю і щастя народові:

*Літа минають – й до бою
Стають ряди, – колись дітей...
І б'ються з долею лихою
Для себе в користь і людей.
На нас, на нас надія, братя,
Будучність в наших є руках...*

На противагу українським консерваторам народо-вського спрямування, що оплакували давні «золоті козацькі часи» і безпорадно нарікала на тогочасні державні порядки, поет кличе: *Не нарікаймо безпорадно / На лихо, що у нас було, / А кріпко, в згоді і громадно / Берімся усувати зло!* [14, 2753, с. 250]

Початківець висловив у зародковій формі ідею єдності революційних сил у визвольних змаганнях українського народу. «Коли пізнав біду

народу твого, усувай по силам і єї», – читаємо в щоденнику [14, 2753, с. 175]. Цій ідеї Маковей був вірний до кінця свого життя, вона посилювала його дружбу і співробітництво з Франком, у поезії якого така ідея знайшла своє художнє вираження. Згадаймо хоча б його вірші «Із книги Кааф», зокрема вірш «Гуманний будь», в якому є такі рядки:

*Всіх бляг і брехонь не бери на віру
На фальш і зраду май порядний дрюк
І не давай з братів лупити шкіру* [24, т. 3, с. 166].

Гімназист неодноразово згадує, що йому сприяли і допомагали в навчанні, письменницькій та громадській роботі І. Франко та М. Павлик [14, 2753, с. 215-216]. Він ставився особисто до них і їхньої суспільно-політичної діяльності з глибокою пошаною і любов'ю. «Я, – пише О. Маковей в 1886 р., – роздумавши, стаю чим раз більшим его (І. Франка. – І. М.) приклонником. Подобаєсь мені его теперішнє поступованє» [14, 2753, с. 255]. Він з великою душевною теплотою відтворив нам портрет І. Франка того часу, коли великий Каменярь дав світовій літературі свою збірку «З вершин і низин». У щоденнику О. Маковей під датою 18 червня 1887 р. натрапляємо на такий запис: «Скоро появишся в дверях (йдеться про будинок, у якому мешкав І. Франко. – І. М.), сейчас вітає тебе локатор (тобто мешканець. – І. М.) тих покоїв: «А, здорові були!». Бувши ще нежонатим, він мешкав (відколи я его знаю) «кутом» (наймав куток. – І. М.) у якоїсь німкені. Оженившись з Ольгою із Хорунжинських, перенісся він на ширше господарство. Так отсе він вітає тебе. Чоловік з него середнього росту, чоло високе, лице червоне, пропорціональне, волосся темно-каштанове, під бородою рудий заріст – такий і вус; сорочка вишивана, впрочім, звичайна одіж – отсе локатор той, хлоп з роду, але який хлоп! Се Іван Франко» [14, 2753, с. 491]. Таких дорогоцінних свідчень щодо зовнішності, манери розмовляти, побутових умов праці І. Франка та М. Павлика є чимало в щоденнику О. Маковей. Мимо них, як зазначає Засенко, «не можуть нині проходити ні дослідники життя й діяльності Франка та Павлика, ні митці, які б забажали відтворити їхні образи словом, пензлем чи засобами кіно» [5, с. 17].

Іван Франко, якого надзвичайно любив і шанував Осип Маковей, безперечно, був його першим вихователем, учителем і щирим другом, не раз пояснював йому «справу релігійну і соціальну». [14, 2753, с. 299] В дружніх бесідах з Франком юнак знаходив відповіді на питання, які хвилювали його. Це були важливі, пам'ятні години в житті майбутнього письменника. «О пів до 5-ї, – читаємо в щоденнику, – я пішов до Франка і говорив з ним майже до 7-ї. Ходив з ним на почту, відпровадив його до дому, він мене запросив на чай, отже ще вдома набалакавсь я в него доволі. З ним то й не жаль говорити. Щось мудрого почуєш, научишся... О, я бим балакав цілими днями з такими людьми, що хоч мудрі і значення мають і будуть мати, а таки поговорять з таким, як я, зовсім по щирому і дружньому» [14, 2753, с. 289].

Як високо цінив ці неодноразові розмови Маковей, видно із записів у щоденнику: «Щоб я лиш йому (Франкові. – І. М.) чим вивдячивсь за се – бо він мене не одного навчив своїми розмовами. *Єго погляди на справу і літературу руску знаю не лиш з творів його, а з власних його розмов. Годі їх тут списувати; а они в многім дуже розумні і я їх собі присвоюю*» (курсив наш. – І. М.) [14, 2753, с. 492]. Від Каменяра Маковей черпав мужність, знання й енергію для служіння рідному народові, чого не могли йому дати казенні академічні виклади в гімназії, де «дусят – гнетут духа, а кажут пильновати лиш школи і церкви. Тим часом критична гадка на все пробиває ся, силоміць у молодежи, котра лише починає мислити і не йде за «проводирями» [11, 2753, с. 377].

Записи в щоденнику свідчать про те, що майбутнього письменника хвилювали тяжке становище народу, поширення соціалістичних ідей в Україні, питання прав нації та людини. Адже з дитинства він був свідком злиднів своїх земляків. «Де лиш поступитися, кого лиш спитатися – ніхто тобі не скаже, що добре живе; всюди щоденна журба, клопіт, нужда, брак грошей, жодне ремесло не поплачує, ніхто з себе незадоволений... Можна – правда – обвинити їх о певного рода нездарність, проворність малу – але все-таки положення всіх дуже прикре», – читаємо в щоденнику [14, 2753, с. 309].

Повага до праці селянина, критичне ставлення до навколишньої дійсності, прагнення допомогти знедоленим і пограбованим, а також вплив демократичної літератури й особиста дружба з І. Франком не тільки допомогли О. Маковою вийти за рамки ортодоксального клерикального уявлення про світ, суспільство, людину і її долю, але й викликали інтерес до соціалістичних теорій. Правда, у 80-х роках XIX ст. майбутній письменник був далекий від марксистської моделі соціалізму, проте в його свідомості краще прийдешне народу стало невіддільним від соціалізму, хоча й утопічного. В щоденнику він зазначає, що є «приклонник соціалізму, котрого противником був єм тому з півтора року» [14, 2753, с. 247]. Аналіз творів і листування Маковей показує, що в його розумінні поняття соціалізм виступає як одна з моделей справедливого суспільства, яку він вмонтував у свою систему національних цінностей.

Навчаючись у єдиній на той час українській гімназії Львова, Маковей відвідує «Академічне братство», де слухає доповіді на соціологічні теми, які так чи так торкались питань соціалізму. В щоденнику «гімназист-українчик», як називали О. Маковей гімназійні власті за любов до Батьківщини, зробив такий запис: «Середа 9/2 вечером. 1887 р. Був тепер в братстві і чув відчит Петрушевича о «Ляссалю». Для мене – це майже що не нова галузь науки – сі студії на полі соціології, економії і т. п. Донедавна був дурним ворогом того, а властиво не мав охоти тим займатись.

Поволі так Маковей зміниться, тай на біду не буде, ані правим християнином, ані горожанином після §§: (тобто після вимог тодішніх параграфів законів. – І.М.), ані народовцем після теперішнього крою... Ей, клятий розуме!» [14, 2753, с. 331].

Незважаючи на заборону дирекції гімназії «ходити до братства», поет продовжує слухати там доповіді. «До братства ходжу дальше. Най собі заказуют (зобороняють. – І.М.). Я вже покидаю давню свою покірну натуру, а готов єм сваритись з першим ліпшим» [14, 2753, с. 362]

Незабаром його вибрали в братстві бібліотекарем. Зазначимо, що тут часто виступали з доповідями Іван Франко та Остап Терлецький, що благотворно впливало на формування світогляду О. Маковея. «Нині був у Франка, застав в него ще Павлика, Терлецького – а по чаю пішлисьмо до «Варш. Готелю» [13, 2753, с. 488], – читаємо в записі від 9 червня 1887 р. Маковей при сприянні Каменяра активно включається в громадсько-політичне життя та до пізньої ночі читає літературу від нього. «Маю кілька цікавих книжок від Франка і інших, то я їх читаю» [14, 2753, с. 503].

Навчаючись у Львівському університеті на філософському факультеті, Осип Маковей у 1888 р. в умовах спаду національно-визвольного руху серед учнівської молоді м. Львова разом із своїми товаришами В'ячеславом Будзиновським, Миколою Ганкевичем і Євгеном Козакевичем почав проводити відповідну підготовчу роботу щодо заснування науково-літературної газети «Товариш», «котру видавала би молодіж і в котрій поміщали би ся праці лиш молодежи. Мала би вона ціли ширити здорові поступові ідеї... Таким способом можна би причинитись до руху і виховання молодежи». Ознайомившись із планом видання газети, І. Франко порадив їм надати «часописі характер більш загальний, поважніший, котрий би заступив не лиш інтереси молодежи і котрий би містив також праці старших людей» [14, 2753, с. 113-114, 142].

Перший номер «Товариша» вийшов друком 24 липня 1888 р., а на другий день його конфіскували за формальності, що видавець не підписаний і що «вмісто 10/VII вийшов аж 24/VII». Фактично причиною конфіскації було те, що найбільше дразливого для влади матеріалу до газети подали М. Драгоманов, І. Франко і М. Павлик. Потім внаслідок суперечок між редакторами та видавцями, Франко і Маковей вийшли зі складу редакції, і «Товариш» припинив своє існування.

У 1889 р. Маковей був обвинувачений краєвим судом у Львові у справі «порушення публічного спокою», яке виражалось у тому, що він разом з Франком, Наталею, Марією і Сергієм Дегенами — дітьми російського генерал-майора та іншими студентами Київського університету подорожував по Карпатах. Згадуючи, про процес над Дегенами, поет зазначає, що прокуратор і совітник – патентовані дураки: «Якого переконання набирає чоловік, коли видить, що два місяці мучено людей не-

винно у в'язниці і наражено на великі кошти і страту здоров'я, чи чоловік може годитися з такими суспільними порядками...» [14, 2755, с. 75].

Осип Маковей сміливо виступав проти тогочасного цісарського ладу, що позбавив українську націю можливостей вільного розвитку. Це право, за його переконанням, може бути завойоване народом у довгій і впертій боротьбі, не виключаючи й застосування зброї.

Він також ненавидів монархів-тиранів, їх політику мілітаризму і тому зразу відгукнувся на звістку про смерть німецького імператора Вільгельма I. У щоденнику письменник записав тоді: «Коби ще Бісмарк зі всіма дураками, котрим пахне кров людська, забравсь за ним, — то може б ліпше було в Європі. А то помре оден лицар, що уважає людей за машину до своїх цілей, то лишиться ще другий і третій... Сумно може закінчитися вік цивілізації» [14, 2754, с. 104]. Ці рядки написані в душі праці Канта «Вічний мир», зокрема кантівського імперативу, що людина сама собі ціль і не можна використовувати її як засобу для досягнення будь-яких цілей.

Слідкуючи за пресою, в якій говорилось про можливу війну між Австрією і Німеччиною, з одного боку, і Росією, з іншого (особливо в 1888 р.), О. Маковей передбачав її загарбницький антинародний характер. «Та ще коби битися за яку мудру справу! А то чорт зна за що!... Землі, землі і народу більше! — бо в тій, що маємо, ще мало бачимо всілякого лиха!» [14, 2754, с. 101]. В той же час він симпатизує революційній війні за «мудру справу», проти «всілякого лиха», тобто боротьбі за справедливий суспільний лад, без гноблення і експлуатації людини людиною. Перебуваючи в 1889 р. на службі у війську, О. Маковей пише: «Вірний своїй засаді, що мілітаризм єсть нещастям Європи і що всякий обід, котрий їм, всяка одежа, котру ношу, єсть гірко запрацьована убогим селянином, котрий м'ясо раз в рік їсть — так кажу: вірний тій засаді дуже би-м радо подякував кому треба за хліб-сіль і за рангу офіцерську, щоб лиш мене пустили» [14, 2755, с. 73].

Спроба приписувати Маковею відхід від політичних позицій Франка, посилаючись на факт тимчасового співробітництва в народовській газеті «Діло», є необгрунтованою. У щоденнику стосовно цього питання можна знайти немало цікавих фактів, як-от: «В редакції Діла» єсьм сотрудником від 11 мая 1891 р. Працюю для зарібку не для того, щоб я був борець за народовську політику, яку «Діло» веде» [14, 2755, с. 87].

Таким чином, щоденник О. Маковея переконливо свідчить, що його світогляд формувався під безпосереднім впливом І. Франка і переважно української, російської, німецької та інших європейських демократичних літератур, а також прогресивних ідейних течій.

Вплив І. Франка на формування світогляду О. Маковея проходив у національно-демократичному напрямі переважно в таких формах: бесіди на соціально-політичні, літературні та інші теми під час спільних прогулянок по околицях, вулицях і парках Львова, мандрівок в Карпати,

зустрічей на квартирі Франка; оцінок суспільних явищ і літературних творів сучасників, виступів в «Академічному братстві»; ознайомлення з українською та світовою демократичною літературою.

О. Маковей з юнацьких років брав при сприянні І. Франка активну участь у національно-демократичному русі в Галичині та на Буковині, боровся за соціальне і національне визволення трудящих, вніс значний вклад у розвиток української демократичної культури.

Отже, Іван Франко розумом і серцем, духовним багатством своєї особистості, художніми творами, науковими працями та громадсько-політичною діяльністю значно впливав на формування національно-духовної орієнтації сучасної йому молоді. Він орієнтував її на розвиток самостійного мислення, патріотичних почуттів і освіти як необхідної умови для побудови соборної самостійної України на засадах соціальної і політичної демократії.

Ідеї та особистий приклад Франка зобов'язують нас зростати розумом і серцем, щоб забезпечити майбутнє України.

Література

1. Буковина: історичний нарис. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416 с.
2. Відозва до всіх українців на Буковині: [про створення української поступової партії] // Буковина. – 1908. – 14(27) березня
3. Главачик Франтишек. Франко і Чеська та Словацька молодь (лист з Праги одного з перших перекладачів творів І. Франка на чеську мову) / Франтишек Главачик // Дніпро. – 1965. – №8. – С. 102-104 (із архіву Володимира Полека).
4. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. / О. Добржанський. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 524 с.
5. Засенко О. Осип Маковей (Життя і творчість) / Олекса Засенко. – К.: Дніпро, 1968. – 218 с.
6. Ільницький Василь. Заклади Черновецького університету і соті роковини прилучення Буковини до Австрії / Василь Ільницький // Правда. – 1875. – С. 20. – С. 816.
7. Калинович В. І. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів / В. І. Калинович. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1967. – 155с.
8. Кравчук М. В. Правові основи будівництва Національних збройних сил України в 1914-1993 рр. (Орг. структура, штати): Іст.-правове дослідження / М. В. Кравчук. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 292 с.
9. Крип'якевич І. П. З історії галицького краєзнавства / І. П. Крип'якевич // Туристика і краєзнавство. – Львів, 1925. – ч. 2
10. Листування студентського товариства «Молода Україна» у Чернівцях // ЦДІА України у Львові: – Ф.309. – Оп.2. – Спр.203, арк. 1
11. Макаровський І. П. Із історії Чернівецького університету (1875-1955 рр.) / І. П. Макаровський // Чернівецький державний університет, Нау-

- кові Записки. – Т.50. Серія гуманітарних наук (другий вип. студ. робіт). – Чернівці, 1961. – С. 21-29.
12. Макаровський І. П. До питання про вплив І. Франка на формування світогляду О. Маковея / І. П. Макаровський // Українське літературознавство. Вип. 7. І. Франко: статті і матеріали. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1969. – С. 48-52
13. Маковей Осип. Ольга Кобилянська / Осип Маковей // Буковина. – 1896. – 7(13) травня.
14. Маковей Осип. Пам'яник (Щоденник) / Осип Маковей // Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ. Відділ рукописів, архів Осипа Маковея, ф., 57 № 2726; №2753; №2754; №2755.
15. Матвіїшин В. Г. Українсько-французькі літературні зв'язки ХІХ початку ХХ ст. / В. Г. Матвіїшин. – Львів: Вища школа. Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 168 с.
16. Музей історії Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича [Матеріали]. – Чернівці, Коцюбинського 2.
17. Пігуляк Є. 25 літ тому а нині / Єротея Пігуляк // Буковина. – 1909. – Ч.(№6).
18. Ростикус Р. П. Революционная борьба студентов Буковины / Р. П. Ростикус // Научный ежегодник Черновицкого государственного университета за 1956 г. – Т.1. – Вып. 1. – 1956.
19. Сімович В. Іван Франко в Чернівцях 1913 р. / В. Сімович // Життя і знання. – 1936. – № 5. – С. 155-156.
20. Сімович В. Розвиток студентського життя в Чернівцях / В. Сімович // Січ. Альманах в пам'ять 40-х роковин основи товариства «Січ» у Відні. – Львів, 1937. – С. 502-531.
21. Смаль-Стоцький С. Буковинська Русь. Культурно-історичний образок (друге видання) / С. Смаль-Стоцький // Зелена Буковина. – 1996. – № 3-4; 1997. – № 1. – С. 19-153
22. Спогади про Івана Франка. – К.: Дніпро, 1981. – 420 с.
23. Федькович Ю. Твори: В 2-х т. Т.1: Поезії / Ю. Федькович. – К.: Дніпро, 1984.
24. Франко І. Збір. творів: У 50 т. / І. Франко. – К., 1978.
25. Франко І. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до збір. тв. У 50-ти т. / І. Франко; Упоряд. З. Т. Франко, М. Г. Василенко. – Львів.: Каменяр, 2001. – 434 с.
26. Чернівецький університет. 1875-1995: Сторінки історії. – Чернівці, Рута, 1995. – 208 с.
27. Horst A. Alma Mater Francisko-Iosephina. – Czernowitz, 1900. – 120 s.
- Стаття надійшла до редакційної колегії 20.12.2015 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Качканом В.А.,
д.ф.н., професором Козут О.В.*

**THE LORD OF UKRAINIAN STUDENTS' MINDS:
TO THE PROBLEM "IVAN FRANKO AND NATIONAL SPIRITUAL
ORIENTATION OF STUDENTS' YOUTH OF BUKOVYNA
(1880-1916)"**

I. P. Makarovskiy

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas;
The department of history and politologyi;
76019, Ivano-Frankivsk, Karpatska str., 15; ph. +380(342) 72-70-40;
e-mail: igp@nung.edu.ua*

The article is dedicated to the exploration of the role of Ivan Franko as a writer and thinker in forming of national spiritual orientation of students' youth of his time.

Key words: *esthetic mindset, national self-mindset, patriotism, national spiritual orientation.*